

Ż Y C I E   N A U K O W E

Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji naukowej „Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej”, Bydgoszcz, 10–11 X 2013 r.

W dniach 10–11 października 2013 r. odbyła się konferencja naukowa, będąca zwieńczeniem międzynarodowego projektu naukowego Polska i Jugosławia w stosunkach międzynarodowych po II wojnie światowej. Konferencja stanowi pierwszy etap międzynarodowej współpracy zawiązanej pomiędzy Instytutem Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego (dalej UKW) z jednej, a Instytutem Historii Współczesnej (dalej ISI) oraz Katedrą Historii Jugosławii (dalej INHS) działającej w ramach Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu w Belgradzie z drugiej strony.

Tegoroczne spotkanie historyków z Polski i Serbii odbyło się w siedzibie Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Gośćmi honorowymi konferencji byli Jego Ekscelencja ambasador Republiki Serbii w Polsce Radojko Bogojević oraz prof. Jovan Bazić, doradca ministra edukacji, nauki i rozwoju technologicznego Serbii.

Obrady zostały podzielone na pięć paneli tematycznych. Po wystąpieniach inauguracyjnych pierwszy panel „Polska i Jugosławia w powojennej Europie i świecie” otworzył referat historyka Jacka Tebinki z Uniwersytetu Gdańskiego na temat miejsca Polski i Jugosławii w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1945–1980. Referent przedstawił ewolucję polityki brytyjskiej wobec obu krajów z uwzględnieniem specyficznej pozycji międzynarodowej Jugosławii. Drugi referat Milana Gulicia z ISI z ciekawej perspektywy ukazał przykłady sporów pomiędzy Jugosławią i Rumunią oraz Węgrami w okresie konfliktu z krajami Kominformu, które ogniskowały się wokół problemu Dunaju jako „muru berlińskiego” Wschodu. W następnej kolejności Vladimir Cvetković z INIS przedstawił w referacie „Postawa Jugosławii w świetle wydarzeń na Węgrzech 1956 r. Relacje z sąsiadami na przykładzie Rumunii” ważny aspekt polityki jugosłowiańskiej w obliczu zaakceptowanej przez Josipa Broza–Tity interwencji sowieckiej na Węgrzech. Jugosłowiański przywódca, przychylając się do konieczności zatrzymania swojego sąsiada w orbicie państw „socjalistycznych”, jednocześnie był zdania, że powinno to się odbyć siłami sowieckimi, wykluczając udział w operacji m.in. Rumunów.

Po przerwie głos zabrał Michał Jerzy Zacharias z UKW. Historyk omówił wydarzenia roku 1956 w Polsce i na Węgrzech w poglądach jugosłowiańskiego komunisty Milovana Đilasa, pozbawionego już jednak wszystkich stanowisk państwowych oraz otwarcie krytykującego system polityczny panujący w Jugosławii. Następnie Dragan Bogetić z ISI podjął się

niełatwego zadania podsumowania polityki władz jugosłowiańskich w obliczu interwencji wojsk Układu Warszawskiego. Przywódca Jugosławii aktywnie włączył się do negocjacji, starając się uniknąć za wszelką cenę wariantu siłowego, a jednocześnie nie chcąc narazić się zbyt mocno ZSRS. Aleksandar Životić z Uniwersytetu Belgradzkiego scharakteryzował polskie i jugosłowiańskie doświadczenia z okresu stalinizacji, podkreślając różnice w tym procesie w obu krajach, z których na czoło wysuwała się kolektywizacja rolnictwa. Pierwszy panel zamknął Srdjan Cvetković, który w sposób niezwykle przejrzysty zaprezentował charakterystyczne dla poszczególnych tzw. krajów demokracji ludowej represje komunistyczne w latach 1944–1948. Zestawił m.in. dane dotyczące wydawanych wyroków śmierci przez aparaty bezpieczeństwa, jak i liczbę osób zamordowanych bez przedstawienia jakichkolwiek zarzutów. Wskazał też na jugosłowiański system więzień i obozów oraz spróbował porównać skalę zjawiska z innymi krajami za żelazną kurtyną (niestety, nie zaakcentował w tym miejscu wątku polskiego). W referacie pojawił się także komentarz dotyczący eliminowania opozycji wewnątrzpartyjnej, z podkreśleniem szczególnego charakteru tego procesu w Polsce, w tym sprawy Władysława Gomułki.

Panel drugi: „Relacje polsko–jugosłowiańskie — determinanty polityczne” został otwarty referatem Ewy Bujwid–Kurek z Uniwersytetu Jagiellońskiego „Stosunki polsko–jugosłowiańskie w świetle układów sojuszniczych i wzajemnych spotkań dyplomatycznych w latach 1946–1975”. Dzięki politologicznemu ujęciu problemu słuchacze mieli okazję z innej niż historycznej perspektywy poznać specyfikę wzajemnych relacji. Z kolei Tadeusz Wolsza z UKW podjął się interesującego zadania przedstawienia kulisy procesu generała Dragoljuba „Draży” Mihajlovicia w świetle polskiej publicystyki emigracyjnej. To bardzo ciekawe wystąpienie rzuciło światło na różnice w ocenie kontrowersyjnego serbskiego polityka i wojskowego na Zachodzie i w Polsce. Kolejny referat wygłosił Andrzej Zaćmiński z UKW. Bydgoski historyk zilustrował wizerunek Jugosławii w propagandzie PPR/PZPR w latach 1947–1949. Ocenie poddany został specyficzny język i symbolika obecne we wzmiankowanych dziennikach oraz ich interpretacja, wraz ze szczegółowymi danymi na temat nasilenia kampanii antyjugosłowiańskiej w „Głosie Ludu”/„Trybunie Ludu”. Tę część obrad zakończył referat współautora niniejszego sprawozdania — Pawła Wawryszuka z UKW — który skupił się na przełomowych wydarzeniach roku 1956 i ich znaczeniu w stosunkach polsko–jugosłowiańskich. Dużo uwagi prelegent poświęcił nadziejom dyplomacji jugosłowiańskiej pokładanym w Władysławie Gomułce oraz pojawiającej się możliwości zrewidowania polityki Związku Sowieckiego wobec swoich satelitów. Po krótkiej przerwie obrady zostały wznowione wystąpieniem dyrektora ISI Momčila Pavlovicia, który przeanalizował historię wysyłanych z Jugosławii do Polski w latach 1946–1948 młodzieżowych brygad robotniczych, pomagających w odbudowie zrujnowanych miast, w szczególności Warszawy. Powyższa sekcja została zamknięta referatem Bojana Dimitrijevicia zajmującego się polsko–jugosłowiańskimi stosunkami wojskowymi od zakończenia wojny do rozpadu państwa jugosłowiańskiego.

Nieco krótsza sekcja trzecia, zatytułowana „Kryzysy w Polsce i Jugosławii”, miała zostać otwarta przez Ljubodraga Dimicia, dyrektora Katedry Historii Jugosławii Uniwersytetu Belgradzkiego, jednak z różnych względów nie mógł on dotrzeć na obrady. Kolejnym prelegentem był Mateusz Sokulski z Uniwersytetu Wrocławskiego, który podzielił się swoimi spostrzeżeniami na temat stosunku władz jugosłowiańskich wobec kryzysów społeczno–politycznych w Polsce: Grudnia 1970, Czerwca 1976 i Sierpnia 1980 r. Pierwszy dzień obrad został zamknięty referatem drugiego współautora niniejszego sprawozdania — Nebojše Stamboliję z ISI — który zbadał stosunek jugosłowiańskiej opinii publicznej wobec stanu wojennego w Polsce.

Na trzecim panelu dotyczącym kultury, sztuki i nauki jako pierwszy zabrał głos Slobodan Selinić z INIS, prezentując rozważania na temat kulturalnych stosunków polsko–jugosło-

wiańskich od czasu harmonijnego rozwoju tuż po zakończeniu wojny do ostrego konfliktu z czasów Kominformu. Zdzisław Biegański z UKW omówił z kolei tzw. kino puli specjalnej prezentowane w PRL, przedstawiając jednocześnie polityczne podteksty poszczególnych obrazów. Natomiast Piotr Zwierzchowski z UKW uzupełnił treść poprzedniego wystąpienia o recepcję kina jugosłowiańskiego w polskim piśmiennictwie filmowym. Panel kulturalny uzupełniony został podsumowaniem stanowiska zajmowanego przez Andrzeja Wajdę wobec kina serbskiego dokonany przez Patrycjusza Pająka z Uniwersytetu Warszawskiego oraz Magdalenę Bogusławską z tej samej uczelni, która podjęła się opracowania tematu „Teatr jako przestrzeń praktykowania humanistyki. Polscy artyści (Grotowski, Kantor i in.) na scenie BITEF-u w latach 70.” Na temat rozwoju współpracy pomiędzy polskimi i jugosłowiańskimi uniwersytetami od czasu wojny do 1968 r. i występujących w niej problemów wypowiedział się Dragomir Bondžić reprezentujący ISI.

W ostatniej części dotyczącej tematyki ekonomicznej uczestnicy konferencji wysłuchali referaty osób związanych z UKW. W pierwszym autorstwa Marii Szatlach został ujęty stosunek Polski i Jugosławii wobec planu Marshalla, w kolejnym zaś Przemysław Biegański naświetlił problematykę współpracy miast partnerskich na przykładzie Bydgoszczy i Kragujewca, których początek współpracy sięga 1971 r. Referat zamykający całą konferencję, wygłoszony przez Aleksandrę Ciżmowską, dotyczył ciekawej kwestii blasków i cieni samorządu pracowniczego w Jugosławii, przytaczany przez tamtejsze władze jako symbol wyższości jugosłowiańskiego modelu socjalizmu w stosunku do innych.

Na zakończenie warto dodać, że niniejszy projekt naukowy, którego zwieńczeniem była omawiana konferencja, stanowił poważny postęp w badaniach nad historią stosunków polsko-jugosłowiańskich. Wielu prelegentów w swoich badaniach wykorzystało materiały archiwalne, które dotychczas jeszcze nie były przedmiotem analizy. Zainteresowanie towarzyszące konferencji świadczy też o tym, że cała problematyka nie została jeszcze wyczerpana, natomiast projekt naukowy będzie kontynuowany pod egidą trzech opisanych we wstępie instytucji naukowych.

Paweł Wawryszuk
Bydgoszcz

Nebojša Stambolija
Belgrad, Serbia

„Przywróćmy ich pamięci! Żołnierze naszej Niepodległości”

25 II 2014 r., w przeddzień Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”, odbyła się w Toruniu, w budynku Urzędu Marszałkowskiego, konferencja popularnonaukowa, skierowana głównie do nauczycieli, zatytułowana „Przywróćmy ich pamięci! Żołnierze naszej Niepodległości”, zorganizowana przez Oddział Gdański Instytutu Pamięi Narodowej oraz Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko–Pomorskiego.

Temat tzw. Żołnierzy Wyklętych jest w ostatnich kilku latach niezwykle popularny, jednak nadal zbyt mało znany. Projekt ustawy o Narodowym Dniu Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” został przygotowany przez Kancelarię niezjącego prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego na początku 2010 r. Gdy przeszedł całą drogę legislacyjną, kolejny prezydent RP Bronisław Komorowski podpisał ową ustawę, ustanawiającym tym samym kolejne święto państwowe. W świadomości sporej części społeczeństwa polskiego wielu żołnierzy niepodległościowego podziemia to nadal, idąc za komunistyczną terminologią, „bandyci”, „terroryści”, „mordercy”. Nastawienie to należy zmienić, poczynając od edukacji szkolnej, która z założenia powinna przekazywać i pokazywać uczniom postawy patriotyczne.

Konferencja, która odbyła się w Toruniu, zgromadziła kilkusobowe grono młodych, choć doświadczonych badaczy, którzy swoimi referatami poruszyli przede wszystkim kwestie związane z regionem kujawsko–pomorskim. Mimo to nie zabrakło także wykładów, które dotyczyły zagadnień historii ogólnokrajowej.

Konferencję otworzył dr Marek Szymaniak, kierujący na co dzień pracami Biura Edukacji Publicznej (BEP) w Delegaturze IPN w Bydgoszczy, który przywitał przybyłych gości, m.in. prof. dr. hab. Wojciecha Polaka z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Piotra Kozłowskiego — doradcę wojewody kujawsko–pomorskiego a także Marcina Swaczynę — pełnomocnika Zarządu Województwa Kujawsko–Pomorskiego ds. Kombatantów i Osób Represjonowanych w Departamencie Promocji i Turystyki. Następnie, w imieniu marszałka województwa kujawsko–pomorskiego Piotra Całbeckiego, zgromadzonych prelegentów i gości powitał Marcin Swaczyna.

Konferencja została podzielona na dwie części. Pierwsza, bardziej merytoryczna, miała na celu przybliżenie historii konspiracji niepodległościowej. Druga, skierowana stricte do nauczycieli, podejmowała temat popularyzacji tematu „Żołnierzy Wyklętych” w szkołach.

Część roboczą konferencji poprowadziła Izabela Brzezińska, pracownik Referatu Edukacji Historycznej Oddziałowego BEP w Gdańsku.

Pierwszym prelegentem był dr hab. Filip Musiał — główny specjalista w Oddziałowym BEP w Krakowie. Tytuł jego referatu brzmiał „Żołnierze Wyklęci i ich losy”. W pierwszej części wykładu Filip Musiał przedstawił genezę i tło historyczne powstania konspiracji antysowieckiej. Następnie scharakteryzował organizacje niepodległościowe, takie jak Zrzeszenie

Wolność i Niezawisłość (WiN), Narodowe Siły Zbrojne (NSZ) oraz Narodowe Zrzeszenie Wojskowe (NZW), które były największymi spośród wówczas istniejących. Ponadto przedstawił organizacje mniejsze, lokalne, m.in. Eksterytorialny Okręg Lwowski AK czy też Ruch Oporu AK. Omówił także cele tych organizacji i ich działalność. Kończąc swój referat, dr hab. Filip Musiał zaprezentował losy najwybitniejszych „Żołnierzy Wyklętych”, m.in. Józefa Kurasia „Ognia”, Łukasza Cieplińskiego „Pługa”, Henryka Flamego „Bartka”, Kazimierza Kamińskiego „Huzara”, Zygmunta Szendzielarza „Łupaszki” czy też Zdzisława Brońskiego „Uskoka”.

Kolejny referat, „Metody zwalczania niepodległościowego podziemia zbrojnego przez aparat represji po 1944 r.” wygłosił dr Marek Szymaniak, który scharakteryzował główne cele i zadania Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), tj. rozbięcie zbrojnej konspiracji, a także metody, za pomocą których to wykonywano. Dr Szymaniak w pierwszej kolejności opisał kadry bezpieki oraz ich wyszkolenie, a także wpływ doradców sowieckich na ich funkcjonowanie. Następnie przedstawił metody używane przez funkcjonariuszy MBP: agenturę, gry operacyjne oraz sposoby siłowe i zbrojne. Pokróćce zahaczył również o metodę propagandową.

Dr Alicja Paczoska–Hauke z BEP Delegatury IPN w Bydgoszczy przedstawiła referat „Konspiracja antykomunistyczna na Pomorzu”. Na początku wystąpienia dr Paczoska–Hauke stwierdziła, że na Pomorzu i Kujawach, wbrew komunistycznej propagandzie, istniały regularne oddziały antykomunistycznego podziemia. Co prawda było ich mniej niż w innych regionach kraju, ale istniały i działały, co potwierdziło wystąpienie prelegentki. Następnie wymieniła i scharakteryzowała wiele z nich, jak choćby WiN (istniejący na obszarze Bydgoszczy, Torunia i Gdańska), Ruch Oporu AK (Nowe Miasto Lubawskie i Brodnica), V Wileńska Brygada AK (obszar Pomorza), oddziały: Tadeusza Terkowskiego „Cichego”, Henryka Simonia „Ruczaja” (powiaty brodnicki i rypiński), czy też grupy istniejące w jednostkach wojskowych: Grupa Niezwyciężeni (jednostka wojskowa w Chełmnie) oraz Rycerze Królowej Korony Polskiej (jednostka wojskowa w Bydgoszczy).

Kolejnym referentem była Marzena Kruk — naczelnik Oddziałowego Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów IPN w Gdańsku. Tytuł jej wystąpienia brzmiał „Społeczeństwo Pomorza i Kujaw wobec niepodległościowego podziemia zbrojnego”. Prelegentka we wstępie zanegowała tezę postawioną przez komunistyczną literaturę, która głosiła, że ludność pomorska negatywnie odnosiła się do działalności organizacji konspiracyjnych. Według Marzeny Kruk najbardziej pozytywny stosunek do podziemia mieli mieszkańcy wsi, którzy często mu pomagali. Ponadto autorka zróżnicowała sympatie społeczeństwa ze względu na pochodzenie organizacji. Przychylność pomorskiej ludności zdobywały bez problemu lokalne grupy zbrojne. Więcej czasu na zdobycie zaufania potrzebowali żołnierze, którzy przybyli na północ Polski z innego obszaru, m.in. V Wileńska Brygada AK. Ponadto omówiła, jak wyglądało rzeczywiste wsparcie miejscowego społeczeństwa wobec „band”, wskazując jednocześnie te osoby, które najbardziej, z otwartą przyłbicą, pomagały zbrojnym oddziałom. Zaliczyła do nich m.in. katolickiego duchownego, ojca Antoniego Sołtysiaka z Lipna.

Dr Kamila Churska–Wołoszczak przedstawiła kolejny referat „«Mordercy, bandyci, faszyci...» Obraz podziemia niepodległościowego w prasie pomorskiej (1946–1947)”. Autorka omówiła w nim podstawowe cele komunistycznej prasy, która starała się zdezawuować w oczach społeczeństwa opozycyjne wobec władzy PSL i organizacje podziemne. Na podstawie pięciu tytułów prasowych przedstawiła techniki pracy propagandowej. Ich zadaniem, co pokazała dr Churska–Wołoszczak, było narzucenie czytelnikowi, poprzez granie na emocjach, podświadomości czy też uczuciach macierzyńskich, „jedynych, słusznych” poglądów na temat konspiracji i funkcjonariuszy Polski Ludowej z nią walczących.

Drużna część konferencji rozpoczęła się po krótkiej przerwie.

Jako pierwsza głos zabrała Aleksandra Jachimek — nauczycielka z Liceum Ogólnokształcącego Towarzystwa Salezjańskiego w Aleksandrowie Kujawskim. Omówiła ona projekt badawczy, który zrealizowała ze swoimi uczniami, zatytułowany: „Miejsca upamiętnienia żołnierzy podziemia niepodległościowego w województwie kujawsko-pomorskim”. Aleksandra Jachimek scharakteryzowała pokrótce wszystkie fazy projektu oraz przedstawiła jego efekty. Było nimi odkrycie w kilkudziesięciu miejscowościach w województwie kujawsko-pomorskim oraz w pięciu w województwie wielkopolskim miejsc upamiętnienia „Żołnierzy Wyklętych”.

Następnie wystąpiła Izabela Brzezińska, która zaprezentowała materiały edukacyjne IPN poświęcone „Żołnierzom Wyklętym”, przeznaczone dla nauczycieli. IPN przygotował m.in. karty informacyjne, reprodukcje kilku dokumentów czy też fotografie, które mogą przydać się nauczycielom na lekcjach poruszających temat okresu stalinowskiego w Polsce.

Dr Alicja Paczoska-Hauke, występująca po raz kolejny, omówiła założenia konkursu skierowanego do uczniów szkół ponadgimnazjalnych z Pomorza i Kujaw. Jego celem jest przygotowanie dowolnej prezentacji multimedialnej poruszającej tematykę „Żołnierzy Wyklętych”.

Ostatnim prelegentem był Kamil Studziński — nauczyciel z Zespołu Szkół Uzdrowiskowych w Ciechocinku, który przedstawił założenia gier planszowych „Tropem wilczym” oraz „Tropem Młodych Wilków”.

Konferencję zamknął dr Marek Szymaniak.

Reasumując, należy podkreślić, iż konferencja „Przywróćmy ich pamięci! Żołnierze naszej Niepodległości” miała na celu zachęcenie nauczycieli historii różnych szczebli szkół do podjęcia tematu zbrojnej konspiracji po drugiej wojnie światowej. Odkłamywanie historii jest nadal bardzo ważnym zadaniem szeroko rozumianego resortu edukacji. Ważne, aby nauczyciele potrafili przekazać wiedzę w odpowiedni sposób. Toruńska konferencja IPN i Urzędu Marszałkowskiego takie sposoby wskazała.

Paweł Sztama
Toruń